

การส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์

Supporting Volunteer Spirit in According To Bodhisatta

พระจเร ธรรมจิตโต (จันทร์บาง)

Phrajaray Dhrammachitto (Chanbang)

ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Master of arts (Buddhist Studies) Mahamakut Buddhist University

มานพ นักการเรียน*

Manop Nakkanrian

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Buddhist Studies Mahamakut Buddhist University, Thailand

Email: jarayjanbrang@gmail.com

Received : March 3, 2020

Revised : December 19, 2020

Accepted : December 25, 2020

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาการส่งเสริมจิตอาสา (๒) เพื่อศึกษาการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ และ (๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงวุฒิ รวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนเมษายน ๒๕๖๒ ถึงเดือนมีนาคม ๒๕๖๓ ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมจิตอาสา เป็นการสร้างจิตสำนึกของมนุษย์ตามความรู้สึกที่มีอยู่จริง ให้เป็นจิตของการให้ การเสียสละ การช่วยเหลือผู้อื่น และสังคมเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยความสมัครใจ อิ่มใจ ชาบซึ่งใจ ปิติสุข มีคุณค่า และพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น การมีจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์หรือปัญหา รวมไปถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วยความเสียสละจากจิตใจที่บริสุทธิ์ ความสมัครใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน โดยยึดหลักพุทธธรรม ได้แก่ พรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ ธรรมทาน และปิยวาจา และการวิเคราะห์คุณค่าการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ พบว่า (๑) มีคุณค่าด้านการพัฒนาตนเอง เป็นการให้ความสำคัญในการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา (๒) มีคุณค่าด้านการพัฒนาสังคม ทำให้บุคคลมีความคิดขั้นสูง ช่วยยกระดับจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา มุ่งเน้นการให้แก่สังคมมากกว่าการรับและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ

* รศ.ดร.มานพ นักการเรียน Assoc.Prof.Dr.Manop Nakkanrian ปรึกษาคณะนิพนธ์ Advisor

และ (๓) มีคุณค่าด้านการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นจิตอาสาที่ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ

คำสำคัญ: การส่งเสริม; จิตอาสา; พระโพธิสัตว์

Abstract

The objectives of this thesis were as follows (1) to study the promotion of volunteer spirit (2) to study the promotion of the volunteer spirit according to Bodhisattva Principles, and (3) to analyze the value of the promotion of the volunteer spirit according to Bodhisattva Principles. The thesis was the documentary qualitative research works focused on documentaries, studies mainly on the Tipitaka, relating documentaries and relevant researches together with the interviews of the related persons. All of the data, collected during April 2019 - March 2020, were then analyzed by content analysis and analytic induction, classified into system, concluded and presented in descriptive analysis. The results of research were found as follows :- (1) The promotion of volunteer spirit was the creation of the human consciousness based on real feelings into the mind of the sacrifice for helping the others and society to be happy with voluntary, rapture, impressiveness, joy, valuable and the development of mind to be higher.(2) The voluntariness according to Bodhisattva Principles was the desire to help the others from suffering or problems together with public services from the sacrifice of a pure mind and voluntary without return according to Buddhist Doctrine including Poratokosa (hearing or learning from others), Yoniso Manasikara (systematic attention), Dhramma Sharing and Kindly Speech. (3) The analytical results for the value of the promotion of the volunteer spirit according to Bodhisattva Principles were as follows: 1) the value of self development aspect including the development of body, mind and wisdom, 2) the value of the social development aspect regarding the personal mind upgrading with loving kindness for social giving more than receiving to be the qualify society for everyone and 3) the value of the achieve attainment aspect as a volunteer spirit for helping the others from various kinds of suffering.

Keyword: promotion; volunteer spirit; Bodhisattva

บทนำ

ความเป็นผู้มีจิตอาสาหรือความเป็นผู้มีจิตสาธารณะ ไม่ใช่ภาวะที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองแบบฉับพลัน โดยไม่ได้ผ่านกระบวนการในการเรียนรู้ การฝึกฝน การอบรม ดังนั้น ความเป็นผู้มีจิตอาสาหรือมีจิตสาธารณะจึงเป็นภาวะอย่างหนึ่ง ที่ต้องมีการพัฒนา การเรียนรู้ การฝึกฝนด้วยหลักการ กระบวนการ อย่างเป็นขั้นตอน จิตอาสา เป็นจิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่จะเกิดขึ้นกับผู้คน ด้วยความสมัครใจ เต็มใจ ตั้งใจทำและเสียสละทั้งแรงกายและแรงใจหรือทรัพย์สินในการทำกิจกรรมหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น จิตอาสาเป็นจิตที่สร้างสรรค์เป็นกุศล และมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม คิดสร้างสรรค์ คือ คิดในทางที่ดี ไม่ทำลายบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม กรรมดี คือการกระทำ และคำพูดที่มาจากความคิดที่ดี^๑

พระโพธิสัตว์ ได้แสดงให้เห็นถึงการมีจิตอาสา หรือ จิตสาธารณะ ที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่จะเกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี เป็นจิตแห่งการให้ความดีงามทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์โดยเต็มใจสมัครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติ สุข มีคุณค่าและพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เป็นความสมัครใจ เต็มใจ ตั้งใจทำ และเสียสละทั้งแรงกายและแรงใจหรือทรัพย์สินในการทำกิจกรรมหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อผลที่สูงยิ่งขึ้นได้แสดงจิตอาสาของพระโพธิสัตว์ ในอรรถกถาชาดก ได้แก่ พระสัมมาสัมโพธิญาณ^๒

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง การส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ เพื่อนำผลการวิจัยไปส่งเสริมและพัฒนาสังคมด้านการบำเพ็ญประโยชน์ของกลุ่มจิตอาสาที่อุทิศตาม หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ ข้อคิด คติธรรม ในการการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ของพระโพธิสัตว์ไปปรับใช้กับการส่งเสริมจิตอาสา เพื่อเป็นกำลังใจในการสร้างบารมี และเป็นการเสริมกำลังใจให้ต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นในเวลาที่ทำงานนั้น อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาได้นำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อพัฒนาประเทศชาติต่อไป

^๑ พรธณภัสส์ ภูแผ่นดิน, “ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตอาสาของอาสาสมัคร ในโครงการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน อาเซียน โฮมแคร์ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๙-๓๐.

^๒ ดนสวัสดี ชาติเมธี, “ศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๙.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการส่งเสริมจิตอาสา
๒. เพื่อศึกษาการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์
๓. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ รวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนเมษายน ๒๕๖๒ ถึง เดือนมีนาคม ๒๕๖๓ ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

ขั้นตอนในการวิจัย

ขั้นตอนในการวิจัย แบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ รวบรวมเอกสารข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา

ขั้นตอนที่ ๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วารสาร เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูล คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหอสมุดประจำจังหวัดนครปฐม

ขั้นตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน ๕ รูป/คน

ขั้นตอนที่ ๔ นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ตีความตามประเด็นสำคัญที่กำหนดไว้แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ ตามที่ปรากฏในหลักฐานเพื่อเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่และลำดับขั้นตอนเป็นรูปเล่ม เสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ลักษณะเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์

ตอนที่ ๒ ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นอื่น ๆ เกี่ยวกับการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Question)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

๑. ขอนหนังสือเพื่อเก็บข้อมูลในการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย นำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

๒. รวบรวมแบบสอบถามนำมาตรวจสอบความสมบูรณ์

๓. แบบสัมภาษณ์ นัดหมายวัน เวลาที่จะสัมภาษณ์ ศึกษาประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ จัดเตรียมเครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก และอุปกรณ์การสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

รวบรวมแบบสอบถาม นำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา วิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย สรุปผลการวิจัยนำเสนอแบบเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ สรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

๑. การส่งเสริมจิตอาสา พบว่า เป็นการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ให้หันมาสนใจประโยชน์ส่วนรวม ช่วยเหลือซึ่งกันและกันรวมทั้งร่วมมือกันพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความสุข สามารถกระทำได้ ๒ ลักษณะ คือ พร้อมทั้งจะเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการมีความปรารถนาที่จะช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคมด้วยความเต็มใจ จิตอาสา เป็น “จิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูดายเมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่จะเกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี” เป็นจิตแห่งการให้ความดีงามทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์โดยเต็มใจ สมครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติ สุข มีคุณค่าและพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เป็นจิตที่พร้อมช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ หรือช่วยให้ผู้อื่นมีความสุขโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นความสมัครใจ เต็มใจ ตั้งใจทำและ เสียสละทั้งแรงกายและแรงใจหรือทรัพย์สินในการทำกิจกรรมหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น อีกทั้งยังช่วยลดอัตตา” หรือความเป็นตนของตนเองได้ ธรรมดา คือ การกระทำ และคำพูดที่มาจากความคิดที่ดี จิตสาธารณะ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญอย่างยิ่ง ในการยกระดับจิตใจมนุษย์ ให้หันมาสนใจประโยชน์ส่วนรวม ช่วยเหลือซึ่งกันและกันรวมทั้งร่วมมือกันพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ให้มีความสุข

ในการทำความดีด้วยจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าที่เกิดขึ้นเมื่อคนในสังคมได้เรียนรู้ฝึกฝนเพื่อที่จะลดละความเห็นแก่ตัวลงแล้วมาทำงานในการช่วยเหลือ หรือการให้ด้วยตนเอง ทำให้อาสาสมัครหรือคนที่ได้สัมผัสงานเหล่านั้นได้รู้สึกถึงความสุขในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นการมีความสุขที่ไม่ได้เกิดจากการแสวงหาสิ่งของเพื่อการบริโภคของตน แต่เป็นความสุขที่เกิดจากการให้ หรือมี

ความสุขจากการที่ได้ช่วยให้ผู้อื่นมีความสุข ในการพัฒนาจิตอาสา เป็นการมุ่งเน้นให้บุคคลในสังคมตระหนักถึงความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่นและการสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยกระบวนการพัฒนาจิตอาสา ก็คือการสร้างให้บุคคลมีโอกาสทำงานเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมด้วยตนเองผ่านงานอาสาสมัคร หรือการสนับสนุนให้แสดงพฤติกรรมจิตอาสาให้มากและเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ โดยบุคคลที่ปฏิบัติงานอาสา จะเข้าใจถึงความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่น มีการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เกิดความเมตตา กรุณา เห็นใจในความทุกข์และความเดือดร้อนของผู้อื่น พร้อมทั้งได้รับความสุข ความภาคภูมิใจจากการปฏิบัติงานอาสา และจะเกิดแรงบันดาลใจในการหาโอกาสช่วยเหลือผู้อื่นและสร้างประโยชน์ต่อไป

สรุปได้ว่า การส่งเสริมจิตอาสา เป็นการสร้างจิตสำนึกมนุษย์ตามความรู้สึกที่มีอยู่จริงให้เป็นจิตของการให้ การเสียสละ การช่วยเหลือผู้อื่น และสังคมเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยความสมัครใจ อิ่มใจ ช่างชื่นใจ ปิติสุข มีคุณค่า และพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น

๒. การส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ พบว่า พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่บำเพ็ญตนหรือผู้ที่ตั้งปณิธานว่าจะบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ไม่ว่าจะเสวยพระชาติเป็นคน หรือเป็นสัตว์ก็ตาม กระทำในสิ่งที่พิเศษกว่าธรรมดาและจะต้องบำเพ็ญบารมีให้ครบทั้ง ๑๐ ประการ เพื่อที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ลักษณะของโพธิสัตว์ ที่ปรากฏในชาดก มี ๒ ประเภท คือ (๑) พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยยังมีได้รับพุทธพยากรณ์เรียกว่า อนิยตโพธิสัตว์ และ (๒) พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยได้รับพุทธพยากรณ์แล้วเรียกว่า นิยตโพธิสัตว์ทั้งสองลักษณะเป็นการตั้งแน่วคิดไว้กับโพธิญาณ โดยมีต้นแบบคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเอง โดยตั้งมั่นปณิธานไว้อย่างเด็ดเดี่ยวแล้วประพฤติปฏิบัติตามบารมีธรรมอย่างทุ่มเททั้งกายและใจเพื่อผลสำเร็จแห่งมโนปณิธานโดยผลของการปฏิบัติ คือ บารมีธรรมและคุณธรรมที่เพิ่มขึ้นและคุณธรรมที่ทำให้พระโพธิสัตว์ ก้าวไปสู่ความสำเร็จสูงสุด และการที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ในเบื้องต้นจะต้องบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ เพราะการบำเพ็ญบารมีในแต่ละชาติจะช่วยเพิ่มพูนบารมีให้ค่อยเติมเต็มในสิ่งที่พระองค์ปรารถนาเอาไว้ บารมีที่เพิ่มขึ้นนี้จะช่วยให้การเจริญความเป็นพระโพธิสัตว์ได้ง่าย เพราะว่าจะทำได้เป็นมนุษย์นั้นสุดแสนลำบาก พระองค์เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่ไม่รู้ว่าที่ร้อยชาติพันชาติ พระองค์ใช้เวลาผ่านอุปสรรคมากมาย จึงบรรลุหนทางพระโพธิสัตว์ ผลแห่งการปฏิบัติตามทางพระโพธิสัตว์คือ ทานเพื่อกำจัดความตระหนี่ เพื่อให้ได้ความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า มีทรัพย์มาก กำจัดกิเลสเพื่อเข้าถึงพระนิพพาน

จิตอาสาตามหลักพระโพธิสัตว์ เป็นจิตคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ ช่วยให้ผู้อื่นมีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ เป็นจิตที่ไม่นิ่งเฉยเมื่อพบปัญหาและความทุกข์เกิดขึ้นกับผู้อื่นและสังคม เป็นจิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังทางกาย จิตใจ ทรัพย์สินหรือสติปัญญา เพื่อก่อให้เกิดสิ่งที่ดีแก่ผู้อื่นและเพื่อสาธารณประโยชน์ รวมไปถึงการทำความดีเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม คำว่าจิตอาสาไม่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่มีแนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสาปรากฏอยู่

ทั้งในคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งปรากฏผ่านพระจริยาของพระสาวกหรือพุทธบริษัท การส่งเสริมจิตอาสาของพระโพธิสัตว์ ประกอบไปด้วยหลักพุทธธรรม ได้แก่ ปรัตตโทษะ หมายถึง การรับฟังคำบอกเล่าของผู้อื่น โยนิโสมนสิการ หมายถึง การมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา ธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำ และ ปิยวาจา หมายถึง การให้ด้วยวาจาที่อ่อนหวาน ซึ่งการเป็นจิตอาสาและปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์หรือปัญหา รวมไปถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ด้วยความเสียสละจากจิตใจที่บริสุทธิ์ และความสมัครใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน รวมทั้งยังมีการประยุกต์หลักการจัดการแบบสมัยใหม่เพื่อการบริหารจัดการงานจิตอาสา เพื่อนำไปสู่ผลที่มุ่งหวัง เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อบุคคลผู้ที่ทำงานจิตอาสา ประโยชน์ต่อผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือ และประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม เพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ทั้งในระดับโลกียสุขและโลกุตตรสุข

สรุปได้ว่า การมีจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ เป็นความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์หรือปัญหา รวมไปถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ด้วยความเสียสละจากจิตใจที่บริสุทธิ์ และความสมัครใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน โดยยึดหลักพุทธธรรม ได้แก่ ปรัตตโทษะ โยนิโสมนสิการ ธรรมทาน และ ปิยวาจา

๓. วิเคราะห์คุณค่าการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ วิเคราะห์คุณค่า ได้ดังนี้

๓.๑) คุณค่าในด้านการพัฒนาตนเอง พบว่า จิตอาสาจะต้องได้รับการปลูกฝังหรือเสริมสร้างไว้ตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ที่เพียงพอเพื่อเป็นพื้นฐานที่สามารถนำไปพัฒนาตนเอง ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ซึ่งหากสามารถปฏิบัติตนให้ครบบริบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญาแล้วย่อมนำไปสู่การดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ มีคุณค่า และมีประโยชน์ต่อสังคม

๓.๒) คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม พบว่า ทำให้บุคคลมีความคิดขั้นสูงช่วยยกระดับจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา มุ่งเน้นการให้มากกว่าการรับ ทำให้ได้พบความสุขที่เกิดจากการให้ เป็นที่รักใคร่ของบุคคลรอบข้าง มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันดูแลรักษาสิ่งของ สาธารณะเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันรวมทั้งสิ่งแวดล้อมรอบตัว จะทำให้สังคมน่าอยู่และเป็นสังคมคุณภาพที่ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้

๓.๓) คุณค่าด้านการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ พบว่า เป็นจิตอาสาที่ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังทางกาย จิตใจ ทรัพย์สินหรือสติปัญญา และมีความปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์หรือปัญหา รวมไปถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ด้วยความเสียสละจากจิตใจที่บริสุทธิ์

สรุปได้ว่า จากผลการวิเคราะห์คุณค่าการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ พบว่า (๑) คุณค่าด้านการพัฒนาตนเอง เป็นการให้ความสำคัญในการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา (๒) คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม จะทำให้บุคคลมีความคิดขั้นสูงช่วยยกระดับจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา มุ่งเน้นการให้แก่สังคมมากกว่าการรับและเป็นสังคมคุณภาพที่มีคุณภาพทุกคนสามารถยอมรับได้ และ (๓) คุณค่าด้านการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นจิตอาสาที่ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยนำมาอภิปรายได้ดังนี้

๑. จิตอาสา เป็นจิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ อภิปรายได้ว่า การส่งเสริมจิตอาสาเป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่จะเกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี เป็นจิตแห่งการให้ความดีงามทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์โดยเต็มใจ สมครใจ อิ่มใจ ชาบซึ่งใจ ปิติ สุข มีคุณค่าและพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เป็นความสมครใจ เต็มใจ ตั้งใจ ทำและเสียสละทั้งร่างกายและแรงใจหรือทรัพย์สินในการทำกิจกรรมหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น สอดคล้องกับแนวคิดของ กรรยา พรรณนา ในหนังสือเรื่อง จิตสาธารณะสร้างได้ง่ายนิดเดียว ที่ว่า จิตสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระในเรื่องของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน การคิดในสิ่งที่ดี ประพฤติดี ยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน การรู้จักสิทธิของตนเองและผู้อื่น การไม่ทำลายเบียดเบียนบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่แสดงออก แบ่งออกเป็น ๔ ด้านคือ (๑) ด้านการใช้ (๒) ด้านการถือเป็นที่ (๓) ด้านการเคารพสิทธิ และ (๔) ด้านการปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^๑ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สรณีย์ สายศร กล่าวว่า การมีจิตอาสาที่อาสาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ หรือช่วยให้ผู้อื่นมีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยที่ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นจิตที่ไม่นิ่งเฉยเมื่อพบปัญหาและความทุกข์เกิดขึ้นกับผู้อื่นและสังคม เป็นจิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังทางกาย จิตใจ ทรัพย์สินหรือสติปัญญา เพื่อก่อให้เกิดสิ่งที่ดีแก่ผู้อื่นและเพื่อสาธารณประโยชน์ รวมไปถึงการทำความดีเพื่อสังคม และสิ่งแวดล้อม^๒ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิตอาสาและความสมครใจ เต็มใจ ตั้งใจทำเสียสละทั้งร่างกายและแรงใจ

^๑ กรรยา พรรณนา, *จิตสาธารณะ สร้างได้ง่ายนิดเดียว*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

^๒ สรณีย์ สายศร, “การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ด้วยการอุทิศตนทั้งร่างกายและจิตใจ และไม่หลงเพลิดเพลินกับความสุขทางโลก (๕) ญาณบารมี คือ การมีจิตใจมั่นคงสงบไม่หวั่นไหว พระโพธิสัตว์เป็นผู้ฝึกจิตจนได้สำเร็จ ฌานสมาบัติ จนละกิเลสนิวรณ์ธรรมอันเป็นอารมณ์ที่มาขัดขวางในการทำสมาธิได้ (๖) ปัญญาบารมี (ปรัชญาบารมี) คือ ความรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริงเป็นความรู้อันมาจากฌานบารมี เป็นลำดับ^๖

สรุปได้ว่า การส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ พบว่า การมีจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์มีความปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์หรือปัญหา รวมไปถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ด้วยความเสียสละจากจิตใจที่บริสุทธิ์ และความสมัครใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน โดยยึดหลักพุทธธรรม ได้แก่ ปรัตติยสวะ โยนิโสมนสิการ ธรรมทาน และ ปิยวาจา

๓. คุณค่าการส่งเสริมจิตอาสาตามหลักของพระโพธิสัตว์ มีคุณค่าในด้านการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละเวลา สิ่งของ เงินทอง แรงกาย สติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ มีการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยความสมัครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติสุข มีคุณค่าและพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เป็นจิตที่เป็นสุขเมื่อได้ทำความดี อยากร่วมช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นจิตที่พร้อมจะสละ เวลา แรงกาย และสติปัญญาที่เปี่ยมด้วยความสงบเย็นและเติมไปด้วยพลังแห่งความดี เพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสันติ คุณค่าของจิตอาสาในแต่ละด้าน มีดังนี้

๓.๑ คุณค่าด้านการพัฒนาตนเอง พบว่า จิตอาสาจะต้องได้รับการปลูกฝังหรือเสริมสร้างไว้ตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ที่เพียงพอเพื่อเป็นพื้นฐานที่สามารถนำไปพัฒนาตนเอง อภิปรายว่า หากบุคคลสามารถปฏิบัติตนให้ครบบริบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา ย่อมดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ มีประโยชน์ และมีคุณค่า สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่ได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาตนไปสู่วิถีชีวิตที่ดีงาม คือ รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี รู้จักจัดระเบียบชีวิต มีการวางแผนและจัดการกิจการงานต่าง ๆ อย่างมีระบบระเบียบ พร้อมด้วยศีลสัมปทา รู้ถึงความพร้อมด้วยแรงจูงใจสร้างสรรค์ มีความสนใจ มีความพึงพอใจ มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ มีการปรับเจตคติและค่านิยมให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เอื้อต่อการเรียนรู้ ทำให้สติปัญญาออกงาม มีสติ กระจ่างหรือรัน ตื่นตัวตลอดเวลา ด้วยความไม่ประมาท และรู้จักแก้ปัญหาและพึ่งตนเอง และแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ^๗

^๖ พระมหาสมยศ อภัยอุโต (เสนานุช), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องพระอวโลกิตศวรโพธิสัตว์ (กวนอิม) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า บทคัดย่อ.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑.

๓.๒ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม พบว่า ทำให้บุคคลมีความคิดช่วยยกระดับจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา มุ่งเน้นการให้มากกว่าการรับ อภิปรายว่า ทำให้ได้พบความสุขที่เกิดจากการให้ เป็นที่รักใคร่ของบุคคลรอบข้าง มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันดูแลรักษาสิ่งของ สาธารณะ เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันรวมทั้งสิ่งแวดล้อมรอบตัว จะทำให้สังคมน่าอยู่และเป็นสังคมคุณภาพที่ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้น สังคมจะน่าอยู่ถ้าหากคนบนโลกใบนี้ รู้จัก “ให้” มากกว่า “รับ” มีคนจำนวนมากที่พร้อมจะเป็น “ผู้ให้” และรังสรรค์สิ่งดี ๆ เพื่อสร้างความสุข สร้างคุณประโยชน์ให้กับสังคม ดังนั้น จิตอาสา หรือจิตสาธารณะเป็นลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดีของประเทศ เพราะบุคคลที่มีจิตสาธารณะจะเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบที่ต้องดูแลรักษาทรัพย์สินสมบัติส่วนรวมของสังคม และตระหนักในสิทธิของตนเองไม่ล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุธาทิพย์ แก้วเกลี้ยง พบว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับจิตอาสาและงานเขียนเกี่ยวกับจิตอาสา พุทธศาสนามีหลักธรรมมุ่งเน้นให้บุคคลมีความเมตตา เอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม คือ สังคหวัตถุธรรม พรหมวิหาร ๔ การให้ทานและการพัฒนาจิตอาสา คือ มุ่งเน้นให้บุคคลในสังคมตระหนักถึงความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่นและเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบที่ต้องดูแลรักษาทรัพย์สินสมบัติและสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมของสังคม^๘

๓.๓ คุณค่าด้านการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ พบว่า จิตอาสาเป็นจิตที่คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ หรือช่วยให้ผู้อื่นมีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยที่ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน อภิปรายได้ว่า เป็นจิตที่ไม่นิ่งเฉยเมื่อพบปัญหาและความทุกข์เกิดขึ้นกับผู้อื่นและสังคม เป็นจิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังร่างกาย จิตใจ ทรัพย์สินหรือสติปัญญา และมีความปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์หรือปัญหา รวมไปถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ด้วยความเสียสละจากจิตใจที่บริสุทธิ์และความสมัครใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ซึ่งในการมีจิตอาสาที่ยึดมั่นในหลักศาสนา ยึดถือจารีตประเพณี โดยมุ่งทำความดีและอุทิศตนเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เมื่อลงมือทำงานแล้วไม่คิดว่าตนเองจะได้อะไรหรือจะเสียอะไร แต่มุ่งทำงานอย่างปราศจากเงื่อนไข มุ่งบำเพ็ญประโยชน์ให้ผู้อื่นหรือสังคมนั้น จะต้องทำที่ตนเองก่อน เรียกว่าประโยชน์ตน คือ มีการประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย รักษาความซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติกิจการงานด้วยความเข้มแข็งหนักแน่นจนติดเป็นนิสัย เมื่อทำประโยชน์ตนแล้วก็ทำประโยชน์ให้ผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระไพศาล วิสาโล ที่ว่า จิตที่พร้อมจะสละเวลาแทนกายและสติปัญญา เพื่อสาธารณะประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูดายเมื่อพบเห็นปัญหา หรือความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุข เป็นจิตที่เปี่ยมด้วยบุญคือความสงบเย็นและพลังแห่งความดี เป็นจิต

^๘ สุธาทิพย์ แก้วเกลี้ยง, “การพัฒนาจิตอาสาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๙, บทคัดย่อ.

แห่งการให้ความดีงามทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์โดยเต็มใจ สมครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติ สุข มีคุณค่าและ พัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น และเสียสละทั้งร่างกายและแรงใจหรือทรัพย์สินในการทำกิจกรรมหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งเป็นการเสียสละสิ่งที่ตนเองมี และเผื่อแผ่ให้กับส่วนรวม^๙

สรุปได้ว่า จิตอาสาที่เป็นการให้และการอาสาทำได้ก่อให้เกิดประโยชน์เฉพาะแต่กับสังคมส่วนรวม หรือผู้รับบริการเท่านั้น ผู้ให้หรือผู้อาสาเองก็มีโอกาสได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาความรู้ ความสามารถและศักยภาพของตัวผู้ให้เอง จิตอาสาที่ทำงานด้วยหลักการของการยึดมั่นในหลักศาสนาและ ต้องการงานเพื่อละตัวตนหรือเข้าถึงการปล่อยวางทางวัตถุ สิ่งของ เงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพื่อให้สามารถเข้าถึงความสุขที่ลึกซึ้งกว่า ซึ่งจิตอาสาเหล่านี้จะมุ่งอุทิศร่างกาย และทรัพย์สิน เพื่อเป็นการบริจาคทาน คือ มีน้ำใจเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น อาสาสมัครที่ได้ศึกษาและเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนา จะหาหลักธรรมประจำใจเพื่อเป็นเป้าหมาย หรือเครื่องมือในการเดินทางไปสู่บั้นปลายชีวิต และพยายามหาหนทางที่จะอุทิศตน ถวายทอดความรู้ ความสามารถให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสังคมและส่วนรวม

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ส่งเสริมให้สถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ จัดการเรียนการสอนในรายวิชาการพัฒนาตนเองเพื่อ ความเป็นผู้มีจิตอาสา

๒) ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในองค์กรและประชาชนในความเป็นผู้มีจิตอาสาตามหลัก พระโพธิสัตว์ เพื่อปฏิบัติให้มีจิตสำนึกในการให้ เสียสละประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์องค์กรหรือ ส่วนรวม

๓) ปลุกฝังให้สถาบันหรือองค์กรได้พัฒนาด้านจิตอาสาปัญญา เพื่อให้บุคลากรในองค์กรหรือ สถาบัน มีการให้ เสียสละ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างจิตอาสาให้เกิดความสามัคคีในสังคมไทย
๒) ศึกษาวิจัยเรื่อง กรณีศึกษาองค์กรจิตอาสาหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
๓) ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการนำจิตอาสาเชิงพุทธมาประยุกต์ใช้เพื่อปฏิบัติตนที่ส่งผลต่อคุณภาพ ขององค์กร

๔) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างจิตอาสาตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓

^๙ พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสาร, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

บรรณานุกรม

กรรยา พรรณา. **จิตสาธารณะสร้างได้ง่ายนิดเดียว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

दनस्वस्ती चादिमेठी. “ศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก”. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พรรณภัสส์ ภูแผ่นนา. “ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตอาสาของอาสาสมัคร ในโครงการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้านอาเซียนโฮมแคร์ จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ ศาสตราศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๗.

พระไพศาล วิสาโล. **พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๒.

พระมหาสมยศ อภัยอุโต (เสนานุช). “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (กวนอิม) ในพระพุทธรูปนามหายาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

วราพร วันไชยธนวงศ์ และคณะ. “กระบวนการสร้างจิตอาสาของนักศึกษาพยาบาลบรมราชชนนี เชียงใหม่”. **รายงานการวิจัย**. เชียงใหม่: วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี, ๒๕๕๐.

สรณีย์ สายศร. “การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

สุธาทิพย์ แก้วเกลี้ยง. “การพัฒนาจิตอาสาในพระพุทธรูป”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๙.